

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

БОЙКО ІРИНИ ІГОРІВНИ

на тему: «Конструювання соціальної проблеми бідності в

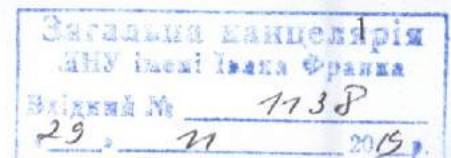
медіапросторі сучасного українського суспільства»,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук

за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Соціальні проблеми є не тільки явищем суспільної реальності, але й її сконструйованим образом, в тому сенсі, що так звана «пересічна людина» уявляє соціальний світ не тільки крізь призму власного життєвого досвіду, але й тих образів, що (ре)транслоюються в комунікативному середовищі, починаючи від її міжособистісних контактів й до засобів масової інформації та комунікації, власне медій. В результаті формуються певні уявлення про соціальні проблеми, їхні масштаби, підґрунтя виникнення, можливі способи подолання, а також вибудовується емоційне сприйняття проблем, що творить загальний фон ставлення до складних ситуацій. Зокрема, в прийнятті думки щодо того як саме мають ці проблеми вирішуватись, ким, які соціальні групи потребують інституційної допомоги, а які, навпаки, мають знайти ресурси для самостійного подолання складнощів, що виникли в житті. Аналіз соціальних проблем зобов'язує дослідників звертатися до пошуку тих процесів і важелів, за яких відбувається поширення колективного усвідомлення соціальних негараздів. Постає питання вивчення риторики, за посередництва якої відбувається артикуляція та підтримується увага до соціальної проблематики. Очевидно, що значну та чи не вирішальну роль в процесі проговорення соціальних проблем відіграють засоби масової інформації, які є одним з інструментів конструювання соціальної реальності. Власне, саме через медіа почасти й запускається сам процес конструювання

образів соціальних проблем, однією з яких є бідність. Проблема, яка чи не на інтуїтивному рівні зрозуміла кожній людині (хоч в різному віці з різними уявленнями), проте яка здатна отримувати додаткові конотації в результаті впливу агентів інформаційно-комунікативного поля, передусім медійного.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що дисертаційне дослідження Бойко Ірини Ігорівни «Конструювання соціальної проблеми бідності в медіапросторі сучасного українського суспільства» є актуальною науковою роботою, присвяченою аналізу бідності, як явища, що має сконструйований вимір, будучи технологічно сформованим засобами і суб'єктами медійного дискурсу.

*Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і
рекомендацій, їх достовірність та новизна*

Структура роботи відповідає завданням, які окреслила авторка. Концептуальний підхід, запропонований здобувачкою, є науковим результатом, отриманим на основі узагальнення теоретичного і практичного досвіду, вивченні авторкою наукової літератури та аналітичних джерел, в тому числі аналізу результатів тематично дотичних соціологічних і соціальних досліджень. Авторка дисертаційного дослідження виносить на захист й результати власного дослідження, що містять новизну і складають підґрунтя до загальних висновків роботи.

Підхід дисертантки до соціологічного розгляду соціального явища бідності в ракурсі переосмислення ролі медій в процесі конструювання проблеми бідності безумовно є обґрунтовано доречним, зважаючи на сучасні реалії суспільних процесів, а саме технологічності їхніх форм, що в соціологічному дискурсі, попри численну кількість робіт з цієї проблематики досі потребує вивчення та занурення в специфіку. Тому, вважаємо вдалими сформульовані Бойко І.І. мету і завдання дослідження, що вибудовані з перспективою того, аби виокремлене авторкою проблемне поле соціологічних дискусій стосовно проблематики бідності та соціального

конструювання реальності засобами медій зійшлися в логічній точці перетину.

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, варто вказати на наступні результати, які є концептуальним стрижнем роботи й орієнтовані на наукову новизну.

Передусім, це повернення в соціологічний фаховий дискурс питання ролі медій в процесі конструювання соціальної реальності.

По-друге, це акцентуація на конструкціоністському факторі соціальної проблематики, який наголошує на ролі активних «гравців» медійного поля, як агентів соціальних змін. Зокрема, це уточнення категоріально-поняттєвого апарату конструкціонізму, через вдосконалення понять «конструкт соціальної проблеми», «формування та поширення дискурсу», «(гранд/мета)наратив», «фрейм соціальної проблеми», «(макро/суб)фрейм», «(ре)фреймінг».

По-третє, це досвід емпіричної розвідки адаптації однієї з існуючих методик дискурс- та фрейм-аналізу (а саме авторства Л. і С. Засекіних) та відповідних теоретичних висновків стосовно її можливостей в дослідженнях соціальних явищ.

По-четверте, дисертантка зробила важливий крок щодо поглиблення розуміння балансу між суб'єктивістським та об'єктивістським підходами аналізу суспільних явищ, наразі – бідності, а передусім звернула увагу на доцільність звернення саме до конструкціоністського підходу у вивченні медіа конструювання образу соціальних проблем суспільства.

Слід відзначити обґрунтованість наведених дисертанткою висновків, які базуються на грамотному використанні як загальнонаукових, так і соціологічних методів дослідження. Нове наукове знання отримано дисертанткою за допомогою таких методів як: порівняльний – у з'ясуванні особливостей суб'єктивістського та об'єктивістського підходів в аналізі соціальних проблем, дискурс-аналітичних теорій та методологій; аналізу та синтезу – при концептуалізації основних понять дисертаційного

дослідження; застосовано метод глибинного інтерв'ю експертів та текстовий аналіз медійних джерел.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел, додатків; оформлене відповідно до встановлених вимог і дозволяє чітко фіксувати новизну підходу автора до соціологічної концептуалізації «процесів конструювання дискурсу соціальної проблеми бідності в сучасному українському медіапросторі», як зазначено в меті роботи (С.15). Дисертація вдало структурована, викладення змісту роботи подано логічно, послідовно, з достатнім рівнем аргументації.

У першому розділі дисертації **«Теоретико-методологічні аспекти дослідження соціальних проблем»** в оглядовій формі викладу авторкою здійснено розмежування об'єктивістських та суб'єктивістських наукових традицій у вивченні соціальних проблем. Зосереджено увагу на аспекті конструкціоністської оптики. Зокрема, упорядковано категоріально-понятійний апарат з подальшою проекцією його застосування в обґрунтуванні висновків власного емпіричного дослідження.

Хотілося б особливо звернути увагу на підрозділ 1.1 *«Поняття «соціальна проблема» в науковому дискурсі: огляд інтерпретацій»*, де авторкою чітко зазначено, що дана робота базується на поняттєвому базисі саме соціального конструкціонізму супротив соціальному конструктивізму (С.37), про що детально розкрито в підрозділі 1.2. *«Базові теоретико-методологічні принципи і категорії конструкціонізму в дослідженні соціальних проблем»*.

Другий розділ **«Бідність як соціальна проблема»** присвячено розкриттю проблематики бідності, як ключового явища, навколо якого сфокусовано основну ідею дослідницької уваги. Авторка проаналізувала становлення та формування ідей щодо сутностей та визначеності даного поняття в контексті низки соціально-економічних та соціально-політичних

теорій, здійснила спробу виокремити особливості саме соціологічного підходу, сміливо зауваживши на певній «відсталості» вітчизняної науки.

Архітектоніка третього розділу **«Дискурс соціальної проблеми бідності у медіапросторі»** є логічним продовженням двох попередніх і відображає ознайомленість авторки зі світовим досвідом дослідження медіадискурсу навколо соціальної проблеми бідності, зазначено на відмінностях використовуваних методик і результативності отриманих результатів. В розділі представлено результати й авторських пошуків з вивчення вітчизняного медіапростору. Увагу звернено до динаміки висвітлення в медіа проблеми бідності в різні періоди сучасної суспільної історії у фрейм-форматі, різновиди яких порівнюються та аналізуються в контексті дії агентів політичного поля українського суспільства.

Тема даного *дисертаційного дослідження має зв'язок з науковою темою*, а саме: дисертаційне дослідження виконане в рамках науково-дослідної теми кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» «Соціогуманітарний вимір регулювання проблем сучасного українського суспільства» (номер державної реєстрації 0112U007338).

Значущість дослідження для науки і практики, впровадження наукових результатів, напрями їх подальшого використання

Отримані в процесі дослідження методологічні розробки, теоретичні висновки, проаналізований та зібраний емпіричний матеріал соціологічних досліджень можуть слугувати основою для обґрунтування і розробки освітніх програм з формування фахових та спеціальних компетентностей здобувачів освіти в змісті таких навчальних напрямів як соціологія медій, соціологія соціальних проблем, соціологія бідності. Основні наукові положення, висновки дисертаційної роботи можуть бути використані при методологічній та методичній розробках емпіричних пошуків з вивчення ролі

медій в конструюванні соціальних проблем, а також в формуванні поняттєво-термінологічних глосаріїв та науково-довідникової літератури.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях

Дисертаційне дослідження Бойко Ірини Ігорівни є завершеною науковою роботою, а отримані результати, наведені в дисертації та авторефераті, належать її авторці. Основні положення дисертаційного дослідження викладені в 13 наукових публікаціях, з яких: 5 статей, що опубліковані в українських фахових виданнях із соціологічних наук, 2 статті у закордонних виданнях, та 5 матеріалів наукових конференцій, конгресів.

Зміст опублікованих наукових праць здобувачки та автореферату дисертації достатньо повно відображають основні тези дисертаційного дослідження.

Повнота викладу наукових домінант, висновків і рекомендацій в опублікованих статтях здобувачки відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» №567 від 24 липня 2013 року, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України (зі змінами). Вимогам вищезгаданого Порядку відповідає і оформлення дисертаційної роботи.

Основні положення дисертації і зміст автореферату є ідентичними, хоча й містять окремі відмінності у формулюванні мети, предмету та завдань дослідження. Звісно, що автореферат є скороченою версією тексту дисертації й до захисту виноситься саме зміст дисертаційного рукопису, втім не варто було «втрачати» значимі поняття, а саме: в меті представлений в авторефераті відсутнє слово «процесів», а в предметі дослідження - «дискурс». В цілому, це принципово не знижує результатів дослідження, проте може ускладнювати розуміння досліджуваних явищ тими, хто знайомитиметься з текстом автореферату, але не матиме змоги бачити текст дисертаційного рукопису. Проте, в цілому дана технічна помилка не викривлює загальний

сенс досліджуваної теми та не знижує загальної якості здобутих авторкою результатів.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, вважаємо, що деякі положення дисертації та твердження, що їх містить текст, мають дискусійний характер або потребують уточнення.

1. Перший і другий розділи дисертаційного дослідження безсумнівно є логічними кроками досліджуваної теми, втім недостатньо містять висвітлення ключового поля «розгортання» досліджуваної проблеми, власне медійного. Зокрема, наприклад, вартим було б звернення до дисфункціональної ролі засобів масової інформації та комунікації, про що свого часу зазначили П. Лазарсфельд та Р. Мертон: що засоби масової комунікації почасти підвищуючи рівень поінформованості широкого загалу, тим не менш сприяють відволіканню їх від активної соціальної позиції, перетворюючи сприйняття соціальних проблем в пасивне знання. Чи, наприклад, ефект «втоми співчувати», який виявлений і описаний на результатах дослідження К. Кіннік, Д. Кругман та Г. Камерон, а саме про втрату чутливості до соціальних проблем через перенасиченість медій матеріалами з даної тематики. Що мало б методологічну користь й для власних емпіричних розвідок авторки, яким, на нашу думку, дещо не вистачає для цілісної картини відображення ефектів від конструювання медіями дискурсу бідності саме у аудиторії медій.

2. Замало уваги приділено аналізу та виявленню ролі засобів масової інформації та комунікації у формуванні «моральних панік» суспільства, які «розганяються» через медіа, зокрема не тільки через редакторську політику, але й лідерів думок, ідеї яких артикулюються через медіа, почасти «продукуючи» соціальну проблему. На нашу думку соціальне явище «моральної паніки» вартє ґрунтовнішої уваги, адже бідність є чи не однією з найсильніших «заялюючих форм» суспільної історії. Тим паче, у власному

дослідженні авторка якраз звертається до дослідження саме думок «експертів» як суб'єктів висловлювань щодо бідності, і відповідно, агентів конструювання інформації, яку надалі поширює медіа ресурс, а також фіксує відповідні форми фреймів.

3. Занадто детальний фокус аналізу бідності в другому розділі, на нашу думку потребує глибшого занурення саме в головну канву досліджуваної теми – масову комунікацію та медіа. Наприклад, вартим було представити не тільки розмаїття теоретичних підходів академічно-наукового розуміння й тлумачення бідності, але й її відображення саме в суспільній свідомості, зокрема в масовій комунікації: проаналізувати репрезентацію бідності в такій формі дискурсу як народний фольклор, який відображає в тому числі й конструктивістський ефект соціальних комунікацій. Адже медіа, в гонитві за тиражем чи аудиторією, в формуванні матеріалів нерідко покладаються саме на поширені серед т.зв. «пересічних людей» інтенції, картини світу, моральні засади тощо; власне тим самим посилюючи конструкти «фреймів» соціальних явищ. Тим більш, в гіпотезі власного дослідження авторкою зазначено, що вона «полягає в тому, що існують різні стадії життєвого циклу соціальних проблем, на кожній з яких фігурують різні метакомунікативні повідомлення, тобто різні фрейми, які є дієгенеруючими схемами, тобто мають вплив на соціальні практики і можуть відтак перетворюватись на чинники застосування політико-управлінських заходів регулювання соціальної проблеми бідності» (С.155).

4. Авторка, зайнявши об'єктивістський підхід в описанні проблеми бідності у своєму дослідженні, дещо суперечить власним настановам, визначеним у першому розділі дисертації, де наголошує на суб'єктивістській оптиці, яка ґрунтує конструкціоністський підхід, що обраний авторкою як основоположний в її дослідженні.

5. Заявлені авторські визначення головних понять дисертації було б зручно бачити не тільки в тексті дисертації, але в окремому глосарії, адже такі з них як «формування та поширення дискурсу», «(ре)фреймінг»,

«(гранд/мета) наратив» чи «вирівнювання/поширення фрейма» не мають чіткого позиціонування в тексті саме як авторські, будучи представленими в надто розлогому не конкретизованому описанні.

6. Авторське дослідження медійного конструювання дискурсу навколо соціальної проблеми бідності містить акцентуацію на досить впливовій ролі саме політичного поля, проте як в попередніх двох розділах дисертаційного дослідження увага до нього і його агентів приділяється досить побіжно.

7. Перелік медіа джерел та експертів (зокрема, їхня регіональна локалізація супротив відібраним медіям із всеукраїнським статусом), обраних авторкою для власного дослідження викликає потребу уточнення логіки їхнього відбору (адже в дослідницькому документі їх об'єднує спільна мета, завдання і гіпотези), про що чітко не зазначено в програмі дослідження й у відповідному розділі дисертаційного тексту.

Вказані зауваження та уточнення носять рекомендаційний характер, які дисертантка при бажанні може врахувати у своїх подальших наукових розвідках. В цілому дисертація Бойко Ірини Ігорівни, поза сумнівами, заслуговує позитивної оцінки. Вона підготовлена на належному фаховому і загальнонауковому рівні, написана літературною мовою, з дотриманням стандартів наукового стилю.

Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам

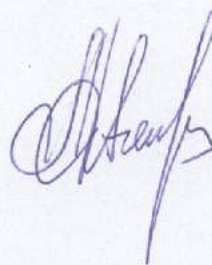
Визначене авторкою в меті амбітне прагнення розробки концептуальних засад, які ми розуміємо як подання наукових логічно вивірених, взаємодоповнюваних та унікальних системних компонентів підходу в аналізі об'єкту дослідження, здійснене хоч і в дещо неповній, але в достатній мірі для того, щоб дисертаційна робота позиціонувалась як завершена та достойна підтримки в здобутті авторкою наукового ступеня. Аналіз тексту дисертації в цілому, автореферату і публікацій дозволяє стверджувати, що пропоноване дослідження є самостійною, завершеною

роботою, результати якої є актуальними, мають теоретичну і практичну цінність.

Авторка проявила здібність до самостійної наукової роботи, проведення оригінальних емпіричних досліджень на досить актуальну і складну тему. Таким чином, дисертація Бойко Ірини Ігорівни на тему «Конструювання соціальної проблеми бідності в медіапросторі сучасного українського суспільства», подана до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології є самостійним науковим дослідженням, що повністю відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 р. та №1159 від 30.12.2015 р.), а здобувачка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент :

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри галузевої соціології
факультету соціології
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

А.О. Петренко-Лисак

